

УДК 37:04

ПРЕВЕНЦІЯ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ТВОРЧОГО ВЧИТЕЛЯ

Кондрашова Катерина

У статті превенція розглядається як важлива складова професіоналізму сучасного вчителя, конкретизуються особливості превентивних дій вчителя в розвитку особистісного потенціалу учня, його адаптації до життя, подолання шкідливих звичок як основи асоціальної поведінки особистості; розкриваються можливості освіти у творчій соціалізації учнів і формування їхнього творчого потенціалу.

Ключові слова: професіоналізм, превенція, превентивні дії, особливості превентивної діяльності, умови ефективності превентивних дій.

Постановка проблеми. Соціокультурний характер місії вчителя загальноосвітньої школи, обумовлений виконанням соціального замовлення та створення умов для соціалізації та адаптації зростаючої людини в житті суспільства, актуалізує потребу в подальшій розробці превентивної педагогічної теорії. Осмислення людини як особистості, шляхів її соціалізації, зростання й перетворення внаслідок впливу культури й науки становить основу педагогічного знання, що розкриває сутність і можливості освітнього процесу в сучасній школі.

Усвідомлення вчителем суті освітнього процесу школи, характеру відносин з учнями і виховного впливу на них пов'язане з уявленнями про учня як про людину, яка просувається за певними ступенями дорослішання, як про індивідуальність, що розвивається в умовах емоційно-сприятливого педагогічного середовища.

Аналіз останніх досліджень. У роботах педагогів таких, як: О. Абдуліна, О. Біда, М. Дьяченко, Л. Кондрашова, Л. Мороз, В. Радул, М. Фіцула та ін. сутність педагогічного процесу розглядається як гармонізація відносин, взаємодія двох особистостей, їхніх «культурних» цінностей, провідних для цілісного розвитку особистості учня і вдосконалення професійних якостей вчителя. Особистість, її психологічні, культурно-екзистенційні основи, шляхи становлення були предметом досліджень А. Леонтєва, В. Давидова, Е. Фромма, К. Юнга та ін. Педагоги М. Алемаскин, С. Беличева, І. Кон, Л. Зюбин, А. Капська, В. Оржеховська наголошували на необхідності превентивної педагогічної діяльності для того, щоб попереджати сам злочин (І. Гришаков); виявляти перші ознаки відхилень у поведінці й усувати їхні причини (В. Куфаєв); змінювати умови життя учня в кращу сторону (П. Блонський); організовувати цілеспрямовану виховну роботу (А. Макаренко). І сьогодні увага дослідників акцентується на практиці навчання й виховання, що породжує умови для формування особистості, що має відхилення, і обґрунтуванні необхідності впровадження в сучасну школу превентивної діяльності вчителя як засобу подолання негативних явищ в поведінці учнів.

Орієнтація педагогічного знання на особистість учня, інноваційні пошуки теоретичного обґрунтування суб'єкт-суб'єктних відносин, особистісно-орієнтованого підходу до організації освітнього процесу та гуманітаризації його змісту актуалізують проблему вдосконалення професіоналізму вчителя, творчого характеру його діяльності, посилення превентивної спрямованості педагогічних зусиль. У цьому плані певний інтерес представляє превенція як важлива ланка у змісті професіоналізму сучасного вчителя й можливості використання превентивних дій у формуванні особистості учнів.

Мета статті – обґрунтування теоретичних основ превентивних дій вчителя, в удосконаленні процесу творчого розвитку учнів, здібностей до превентивної діяльності як важливої складової професіоналізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес розвитку, становлення, самовираження й самоствердження підростаючої людини вимагає підвищеної уваги, своєчасної підтримки й допомоги з боку вчителя. Педагогу сучасної школи, який готує своїх учнів до дій у різних життєвих ситуаціях, необхідно володіти знаннями превенції як основи взаємовідносин суспільства й особистості.

Діяльність учителя спрямована на встановлення в етично допустимій формі контактів з учнями, діагностування їх рівня вихованості, навченості, розвиненості; оволодіння методикою вивчення психічних і вікових особливостей, можливостей і здібностей кожного учня, його інтересів, характеру відносин з людьми і навколишнім світом.

Превентивну діяльність вчителів спрямовано на формування в учнів системи суб'єктивних відносин, яка є основним внутрішнім регулятором поведінки особистості. Успіх цієї діяльності багато в чому залежить від умілого використання педагогом природних виховних можливостей, закладених в самому навчальному процесі; поєднання педагогічного впливу, взаємодії, співпраці та співтворчості в системі відносин «вчитель-учні»; організації умов для самоствердження і самовираження особистості кожного учня; створення морально-психологічного клімату, що забезпечує попередження відхилень у поведінці учнів.

Основа вирішення завдань превентивної діяльності – це усунення причин і умов, які можуть стимулювати шкідливі звички, які виступають механізмом закріплення відхилень у поведінці учнів, їх подолання до того, як вони позначаться на структурі особистості і поведінці. Це завдання вирішується творчим підходом вчителя до організації всієї життєдіяльності учнів. Серед характеристик професіоналізму вчителя важливу роль відіграє його готовність до залучення учнів у колективну творчу діяльність, надання їм свободи вибору ролей і створення ситуації успіху, забезпечення психологічного комфорту і активності, самостійності в колективних справах.

Суть превентивної позиції П. Блонський бачив в тому, що вчитель – це не диктатор і не поводитир, а «тільки організатор соціальної виховного середовища, регулятор і контролер її взаємодії з кожним учнем» [1, с. 58].

Аналіз діяльності шкільних вчителів дозволяє говорити про те, що в їхніх діях проглядається трафарет: учитель передає готову інформацію, учень засвоює переданий досвід. Педагогічний процес виступає нерідко як диктат, коли учням нав'язуються знання, оцінки дійсності і переконання. Саме при такій позиції втрачається інтерес до навчання, знижується результативність навчально-виховного процесу, оскільки ігноруються можливості учня, його бажання і потреби. Біда багатьох вчителів у тому, що вони бачать перед собою не живу, яка формується під їх керівництвом і з їх допомогою, особистість, а лише учня, який не вивчив урок, не слухає, заважає працювати. Постійне почуття примусу викликає в учнів підвищену нервозність, небажання вчитися, навчальну пасивність. Психологічні відхилення в ході педагогічного процесу тягнуть за собою і відхилення у здоров'ї та поведінці учнів.

Успішне становлення особистості учня, розвиток його людських якостей залежить не стільки від уроків, скільки від тієї ситуації, яка існує в класному колективі, у всьому шкільному житті. «Пам'ятайте, – писав С. Френе, – що виховання – це, перш за все, діяльна праця, що вимагає терпіння, і що не ваші охоронні заходи, а активна діяльність самої дитини допоможе їй стати рішучою і самостійною людиною» [3, с. 230].

Потрібна нова організація роботи, нова атмосфера, що створює більш людяні відносини в системі «вчитель-учень». Школа повинна формувати людей, рости майбутніх громадян. Але вирішення цього завдання можливе лише в тому випадку, якщо всю діяльність вчителя буде побудовано на превентивних принципах. Превенція в педагогічних діях учителя допомагає моделювати в шкільному житті ситуації, що вимагають від кожного учня волі, здібностей, напруги і зусиль для вирішення поставлених перед ним завдань. Вона забезпечує створення такого середовища, де учень звикає вчиняти як

особистість і громадянин, шукати адекватні рішення та оптимальні шляхи виходу з різних ситуацій. Тільки організовуючи педагогічну діяльність на превентивних засадах, можна захистити учнів від необачних дій і вчинків, стимулювати накопичення їх морального і соціального досвіду поведінки.

У центрі превентивної діяльності вчителя має бути учень, формування у нього відповідальності за свої дії і вчинки, поваги інших людей і самого себе.

Превенція в діях вчителя покликана усунути прогалини, які все ще мають місце в шкільному житті, активізувати спрямованість зусиль на розвиток природних задатків учня, кропітку роботу для їх збудження і саморозвитку. З цього приводу Ш. Амонашвілі писав: «Не можна загравати з природою дитини, обманюючи її якимсь загально-педагогічним принципом обліку вікових і індивідуальних особливостей. Необхідно, щоб дитина – ця діяльно природна істота, наділена життєвими силами, з рук в руки переданими природою людям, знаходила в педагогічному процесі, завершальному природою, справу створення людини, усі умови для становлення всіх його життєвих сил» [2, с. 170]. Превентивна діяльність повинна охоплювати учня повністю, приймаючи його таким, яким він є, і творити в ньому вільну, розвинену й освічену людину [2, с. 171]. Специфічною особливістю превентивної діяльності є надання учням права вибору: варіанти навчального матеріалу, ступеня складності завдань, форм роботи, навчальної ролі, можливого партнера. Під час організації такої діяльності вчителю необхідно орієнтуватися на максимальне використання особистого досвіду учнів, розвиток їх самостійності, самодіяльності, творчості. Учні, не залежно від рівня їх навченості, вихованості та освіченості, в процесі навчальної роботи повинні відчувати себе спокійно і природно, бути сміливими і безпосередніми, не боятися отримати нарікання за не зовсім точну або неправильну відповідь. При структуруванні навчального матеріалу важливо забезпечувати різноманіття правильних відповідей, що дає змогу заохочувати оригінальність підходів, точок зору, доводів і узагальнень, самостійність суджень учнів.

Професіоналізм вчителя полягає в тому, щоб вміло підводити учнів до найбільш оптимального рішення навчальної проблеми, вкладати в кожного учня надію на успіх і перспективу росту. Важливо організувати навчальний процес так, щоб учні могли задавати питання, дискутувати, вступати в діалог, висловлювати свою точку зору, активно брати участь у вирішенні навчальної проблеми. При цьому всі зусилля учнів повинні бути спрямовані на активну пізнавальну діяльність, а дії вчителя – спонукати учнів до самостійного вирішення навчальних проблем, стимулювати самодіяльність і пізнавальну активність, заохочувати ініціативу і самодіяльність. Виступаючи проти несвободи учнів у шкільній атмосфері, С. Френе закликав: «Давайте ж випрямимось, і нехай виховання зробить нас людьми, гідними надій великих просвітителів, які мріяли про школу свободи, рівності, братерства і миру» [3, с. 175].

Ефективність педагогічних дій учителя багато в чому залежить від того, наскільки він враховує своєрідність і самобутність дитячої психіки, забезпечує стимулювання творчих імпульсів учня, подолання шаблонних методів і використання креативних технологій організації навчання. Превенція допомагає вчителю звільнитися від авторитарної ролі, догми і простої репродукції знань, стимулює інтелектуальну й емоційну активність учнів. Тільки будучи активним і діяльним на уроці, учень може проявити свій творчий початок. Пасивна позиція у навчальній роботі гальмує розвиток його особистості, формує шкідливі звички, призводить до формування досвіду поведінки, протилежної моральним нормам і принципам, прийнятим в сучасному суспільстві. Незадоволеність своїм становищем і соціальним статусом в класному колективі створює психологічний дискомфорт, коли учень відчуває себе незатишно, знаходиться постійно під силою примусу.

Змінити ситуацію у ході навчання, створити емоційно сприятливу обстановку для кожного учня може вчитель, який має досвід превентивної діяльності.

Реалізація превентивної функції педагогічної діяльності передбачає зміну авторитарного характеру на демократичний стиль. Авторитаризм і догматизм вчителя пригнічують особистість учня, розчиняють індивідуальність, тому що не завжди враховуються інтереси, потреби і його ціннісні орієнтації. Превенція в діяльності вчителя допомагає перетворити навчальний процес в атрибут особистості, місце, де можна відкрито виражати свої думки, засновані на життєвому досвіді і спостереженнях учнів [4, с. 61].

Превентивна функція педагогічної діяльності не допускає такої ситуації, коли вчителі начебто стоять над вихованцем, «не терплячи емоційного контакту, їм не вистачає доброзичливості і особистої зацікавленості, вони не схожі в очах дитини на людину, з якою можна себе ідентифікувати» [4, с. 36]. У школі повинні бути створені всі умови для самовираження і самоствердження особистості кожного школяра.

Вчителю важливо враховувати, що учні відчують гостру потребу бути визнаними і прийнятими в співтоваристві однолітків, мати одного, не бути самотнім, не відчувати себе збитковим. Усунення причин, що травмують психіку учня, створення сприятливого психологічного клімату в класному колективі благотворно позначається на розвитку особистості, допомагає повірити у власні можливості, оволодіти способами подолання різних комплексів.

Превентивна діяльність передбачає дещо іншу методику й технологію, що забезпечує такі умови, в яких кожен учень відчуває себе господарем, веде нормальне людське життя: обговорює серйозні, «дорослі» питання, обмінюється інформацією, дискутує, вступає в діалог, маючи свою думку і відстоюючи свою позицію. Свобода і активність, яку стимулює превентивна діяльність вчителя, зовсім не означають потурання і анархію, відсутність вимогливості з боку вчителя і недисциплінованості з боку учнів.

Превентивні дії педагогів повинні встановити в школі такий порядок, щоб їхні вихованці полюбили працю, постійно прагнули до

самовдосконалення, набували б досвід моральної поведінки і звичку долати виниклі труднощі власними зусиллями. При цьому особливо необхідно не захищати учнів від постійно виникають в шкільному житті труднощів, а вчити їх долати ці труднощі.

Специфічною особливістю превентивної діяльності є й особливий характер відносин в системі «вчитель – учень – клас», які будуються на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості в умовах психологічного комфорту і емоційно сприятливого клімату. За таких умов виникає зовсім нове розуміння життя, зароджується нова лінія, соціальна і загальнолюдська культура, діти і підлітки здатні знаходити вихід з глухого кута, в який залучає їх традиційна система шкільної роботи. «Школа, вважає С. Френе, – на всіх щаблях повинна стати величезною майстернею, де діти отримують можливість пізнавати світ і працювати з користю для суспільства» [3, с. 203].

Тільки в ситуації активної праці та активних дій учень набуває досвіду поведінки, способи адаптації до життєвих ситуацій. Учитель же здатний активно брати участь в людяності навчального процесу, будучи професіоналом, володіючи мистецтвом превентивних дій, вірячи в природні сили кожної зростаючої людини, надаючи можливість кожному учневі повірити в себе і свої можливості.

Висновок. Сьогодні гостро стоїть проблема активного опору кожної особистості антигуманістичним тенденціям, які мають місце в житті. Превентивна діяльність покликана формувати у кожного школяра опірність цим тенденціям. Ця проблема складна, тому що догма і формалізм діють на нас не тільки ззовні, але і зсередини – через прищеплені ідеологічні штампи, стереотипи свідомості і формалізм у діях кожної людини [5, с. 108]. Дії вчителя по відношенню до будь-якого учня завжди особистісно орієнтовані, бо унікальний вчитель і як особистість, і як професіонал; неповторний і сам учень як педагогічний об'єкт і як суб'єкт, внутрішні сили і можливості якого в

педагогічному процесі повинні актуалізуватися, спонукати до саморозвитку і самовираження. Превенція як важлива складова професіоналізму творчого вчителя передбачає педагогічну творчість, майстерність вчителя, його психологічну витривалість і жертвність на благо кожного учня, становлення активної і творчої особистості.

Список використаних джерел

1. Педагогическая психология: [краткий курс]. – М., 1926.
2. Новое педагогическое мышление / под ред. А.В. Петровского. – М. : Педагогика, 1989.
3. Френе С. Избранные педагогические сочинения. – М. : Прогресс, 1990.
4. Глассер У. Школы без неудачников / У. Глассер; [общ. ред. и предисл. В.Я. Пилиповского] – М. : Прогресс, 1991.
5. Кондрашова Л.В. Превентивная педагогика / Л.В. Кондрашова. – К. : Вища школа, 2005.

Кондрашова Екатерина. ПРЕВЕНЦИЯ – ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА ТВОРЧЕСКОГО УЧИТЕЛЯ

В статье превенция рассматривается как важная составляющая профессионализма современного учителя, конкретизируются особенности превентивных действий учителя в развитии личностного потенциала ученика, его адаптации к жизни, преодолении вредных привычек как основы отклоняющегося поведения личности; раскрываются возможности образования в творческой социализации учащихся и формировании их творческого потенциала.

Ключевые слова: *профессионализм, превенция, превентивные действия, особенности превентивной деятельности, условия эффективности превентивных действий.*

Kondrashova Ekaterina. *PREVENTION IS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE PROFESSIONALISM OF A CREATIVE TEACHER*

In the article, prevention is seen as an important component of the professionalism of the modern teacher, specifics of the preventive actions of the teacher in developing the student's personal potential, adapting him to life, overcoming bad habits as the basis for deviant behavior; the possibilities of education in the creative socialization of students and the formation of their creative potential are revealed.

Key words: *professionalism, prevention, preventive actions, features of preventive activity, conditions of effectiveness of preventive actions.*